

”Et ejendommeligt epitafium” i Vester Tostrup Kirke

Af Carsten Bach-Nielsen

Kirken i Vester Tostrup (Viborg Amt, Rinds Herred) er som sydhimmerlandske landsbykirker flest, enkel med hensyn til det bygningsmæssige, fattig på opsigtsvækkende inventar.

På korets nordvæg ses imidlertid et ganske stort træepitafium, der stammer fra 1773 (fig. 1). Øverst er en kartouche med tilsyneladende hebraiske skrifttegn, der ikke lader sig tyde. Feltet (123x86 cm) inden for den enkle, udskårne og blomsterbemalede ramme, består af en lang dansksproget indskrift med citater på såvel latin som hebraisk. Epitafiet, der blev restaureret i 1945, har ikke påkaldt sig synderlig opmærksomhed.¹ Folkemindesamleren E. Tang Kristensen noterede sig det i sin dag-

Fig. 1. Epitafium over en dødfødt pige i Vester Tostrup Kirke, 1773, fot. Carsten Bach-Nielsen.

1. Rapport om restaureringen og få andre oplysninger i Historisk-antikvarisk Arkiv, Nationalmuseet.

bog og gav en kort beskrivelse af tekstens indhold. Det har unddraget sig en mere fyldig beskrivelse af sognepræst Leo Nielsen, der ellers i 1951 bidrog med beskrivelser af pastoratets to sognekirker, Tostrup og Roum, i samleværket *Kirke og sogn i fortid og nutid*. Han skriver: ”I koret hænger et ejendommeligt epitafium fra 1773 med indskrift af daværende sognepræst Johs. Holst over hans dødfødte datter”.² Beskrivelsen i femte udgave af J.P. Traps *Danmark* er lige så kortfattet.

Epitafiet er vitterligt bemærkelsesværdigt, idet vi muligvis her står over for et sjældent eksempel på en monumentaliseret kirkebegravelse af et dødfødt barn. Men lad nu først teksten tale:

EPITAPHIVM.

Opreist over Min Datter i Tostrup Kirke, Den 26. Martii, Aar 1773.[∞]

Hvad Hielper Brude Stads, Hvad nytter Herlig Krandse,

Vi falde dog omkuld, For Dødens Spjød og Landse.

Forundre dig Dødelige! Døden Hersker ogsaa over dem, som icke har syndet efter Adams lignelses overtrædelse: Kom Adam og See! Hvad har Du gjort! Du vilde vide Meere end du skulde, Derfor fik jeg at vide, at min Datter døde, ey i Tostrup; Thi hun Drog ey den luft, som var almindelig for alle, Men hun døde i Moders liv, og Hilsede sin Forløser i døden, førend Hendes Forældre kunde hilse hende i livet. Spørg ey om hendes navn! Hvor skal Jeg kunde sige dig det! Naar overengle, der skuer Guds Naadefulde ansigt, ey kand sige det; Men kand jeg icke sige Dig Hendes Navn, Saa kand Den almægtige. Og ingen uden Hand allene, der næfner alle Mennisker ved navn, Der giver sine udvalgte et navn, som er bedre end Sønners og Døtres nafne, det er og til Ham, jeg engang skal sige; See! Herre! Her er Jeg, og De børn, du haver givet mig:

En Jomfru er jeg føedt, en Jomfrue jeg og Døde; Jeg er een Jesu Brud for Livsens Fyrste søde og er blant deres tal, Sankt Hans i synet Saa, Da Bogen blev opladt, for Lammets Stool at staae.

Hocest: Aperite portas, ut gens justa ingrediatur, custodiens integritates.³ [.....]⁴

Forfattet af Faderen, allerførste Legations præst I Tyrkiet i Algier, og nu sogne præst til Tostrup og Roum Meenigheder i Wiborg Stift

Johannes Holst.

Tavlen er med sine flere sprog ret lærd, og i teologisk tone og særpræg synes den at befinde sig mellem pietismen og oplysningen. Den rummer på den ene side en teologisk argumentationsrække, der relativterer sorgen og fastholder visheden om det ufødte barns frelse – uden at det derfor bærer præg en ren oplysningsfilosofisk argumentationsform. På den anden side fastholder det eskatologiske perspektiv og referencen til Johannes Åbenbaring placerer tavlen i et traditionelt luthersk-pietistisk tanke-rum.

2. *Kirke og sogn i fortid og nutid. Rinds og Nørlyng Herreders Provsti*, Odense 1951, s. 707.

3. Es 26,2: Luk portene op, så et retfærdigt folk, der gemmer på troskab, kan træde ind.

4. Den hebraiske tekst er identisk med det latinske citat af Es 26,2. Jeg takker dr. phil. Finn Ove Hvidberg-Hansen og ph.d. John Møller Larsen for hjælp med at tyde den noget landlige hebraiske skrifttype.

Lov og ritual for dødfødte børn

Havde forfatteren, sognepræst, Johannes Holst (1735-1794),⁵ befundet sig inden for et gammelluthersk eller strikte luthersk ortodokst tankesæt, ville der muligvis slet ikke have været nogen tavle. Da kunne årsagen til barnets død have været opfattet som skjult bag Guds uudgrundelige almagt; den ville ikke nødvendigvis have påkaldt sig en så stærk markering. I Kirkeordinansen (KO LVI – LVII) hedder det, at de børn, der dør i moders liv, skal jordemødrene overlade til Guds varetægt. De må ikke døbe dem, der ikke er kommet levende til verden. Derimod skal de gøre alt for at holde moderen i live. Børn, der er døden nær under fødselen, må ikke døbes – som det plejer at ske – før de er aldeles fødte. For ingen kan genfødes, som end ikke er født. Et forhold, der synes fælles for dødfødte og ikke døbte spædbørn, er, at forældrene ikke må bringes i tvivl om barnets salighed. Her henvises til skriftstederne ”Lader de små børn komme til mig ...” og ”Hvad som helst I bede om i mit navn ...”. Er barnet i livsfare efter fødselen, skal jordemoderen og andre fromme dannekvinder overlade barnet i Guds omsorg, idet de skal bede: ”O Herre Jesu Christe dette barn offre wy deg effter dit eyget ord, oc bede dig at du annammer det, oc lader det blive een Christen”. Ordinansen sigter mod vished om nåden som værn mod og alternativ til den grasserende overtroiske magi, nyfødte børn blev omgærdet med.⁶

Denne opfattelse mødes i mere udviklet form i Kirkeritualet af 1685, der ikke blot udtrykker tidens lovgivning, men også dens praksis, tankesæt og normer. Kirkeritualets artikel om barselskvinder (KR 3,1) antyder, at spørgsmålet om dødfødte børn har været debatteret. Ritualet formulerer sig utvetydigt om sagen:

Døer saadant et Barn i Moders Liv, eller før det kand komme til Daab og Christendom, uden Forældrenis Forseelse, eller Forsømmelse i nogen Maade, saa have de en god Samvittighed, og kand dog forsikkre sig, at det er et Guds Barn, og har fundet Naade for Gud i Christo Jesu, efter hans Forjættelse, hvor ved hand har lovet, at han vil være, ikke alleene alle *troendis*, men endog *deris Sæds Gud*, Gen 17 v. 7. Act 8. v. 39. Ti om endskiønt det efter Guds uransagelige Villie ikke kunde nyde de rette beskikkede og forordnede Saligheds Middeler, saa er der dog ingen Tvivl, at Gud, som ikke er bundet til Middeler, har jo af sin overflødige Naade, efter sin ubegribelige Vidsom, paa andre ugemeene Viis og Maader annammet det til Salighed ...

5. S.V. Wiberg: *Almindelig dansk Præstehistorie*, III, s. 372.

6. Troels-Lund: *Dagligt Liv I Norden I det sekstende Aarhundrede*, 4. udg., bd. VIII, s. 1-136.

Der anføres også en række gammeltestamentelige eksempler på Guds nådes ubundethed i forhold til de beskikkede salighedsmidler. Der er et skred mellem det nytestamentlige perspektiv i Ordinansen og det gammeltestamentlige i Rituallet.

Kirkerituallet har den bestemmelse, at såfremt moderen dør under fødselen, må det levende barn i hendes liv ikke døbes – som nogen plejer at gøre – ”efterdi Barnet ikke end er kommen af Moders Liv; thi det som ikke er født, hvorledes kand det blive igenfødt?”. Barnet må, hvis det skæres ud eller på anden måde kommer levende ud af sin moders liv, døbes, for så vidt det er levende. Kirkerituallet er en kende mere liberalt end Kirkeordinansen. Dog må jordemødre ikke under nogen omstændigheder befatte sig med dåb (KR 3,2,10). En sådan må kun foretages af en præst eller en skikkelig mandsperson, der er myndig. Jordemødrene må befale Gud barnet, medens det endnu er i moders liv, at han vil annamme det til nåde for Kristi skyld. Der er ingen tvivl: dødfødte og udøbte børn er omfattet af nåden. Ludvig Holberg satte det på spidsen, da han i en dialog med en fransk katolik udtalte, at vi blandt protestanterne hævder, at de udøbte bliver salige, ’på det at Gud ikke skal synes at straffe uskyldige’.⁷

Er kirkens love og teologiske bestemmelser med hensyn til fødsel og dåb klare, er der tilsyneladende en vis uklarhed angående begravelse. Spørgsmålet om, hvorvidt dødfødte børn skal indføres i kirkebogen, afklares først gennem love og cirkulærer i begyndelsen af 1800-tallet. Da skelnes der mellem fostre og fuldbårne børn.⁸ Det gjorde der sådan set allerede i den cancelliskrivelse, der foranledigedes af en sag fra Sjælland, som besvaredes den 25. oktober 1788. Her hedder det, at dødfødte, fuldbårne børn rangerer på linje med andre lig, når det gæl-

5. S.V. Wiberg: *Almindelig dansk Præstehistorie*, III, s. 372.

6. Troels-Lund: *Dagligt Liv I Norden I det sekstende Aarhundrede*, 4. udg., bd. VIII, s. 1-136.

7. Carl G. Laurin: *Barnet i liv och konst*, Stockholm 1938, s. 185; Will Coster: ”Tokens of innocence: infant baptism, death and burial in Early modern England”, *The Place of the Dead. Death and Remembrance in Late Medieval and Early Modern Europe*, ed. Bruce Gordon & Peter Marshall, Cambridge 2000, s. 266-287. Blandt den moderne obstetris hovedværker tælles François Mauriceaus *Les Maladies des Femmes grosses et accouchées. Avec la bonne et véritable Méthode de les bien aider en leurs accouchemens naturels, & les moyens de remédier à tous ceux qui sont contrenature, & aux indispositions des enfans nouveaunés...*, Paris 1668. Han gengiver og beskriver i værkets sidste kobberstukne planche en sprøjte, hvormed man kunne døbe børn in utero. Kirken var imod denne mulighed, idet det forlagtes, at i det mindste en del af barnet var synligt før dåb. Doktorerne på Sorbonneuniversitetet bestemte dog i 1733, at det skulle tillades at døbe ufødte børn med det nævnte instrument.

8. *Jens Møllers Haandbog for Præster*, red. Høyer-Møller, I, København 1867, s. 245. Ifølge Kultusministeriel skrivelse af 20. oktober 1858 skal ufuldbårne fostre nedsættes i stilhed på kirkegården efter anmeldelse til præsten.

der jordpåkastelse. Der skal foretages jordpåkastelse ved begravelse af sådanne. Skrivelsens bestemmelser gælder dog kun for landet; ikke for København. Skrivelsen skyldes en forespørgsel fra en sognepræst, der i Kancelliet har forespurgt, om fuldbårne, dødfødte fostre skal begraves med jordpåkastelse eller hensættes hemmelig på kirkegården. Anledningen var en mægler W. i Kollekolle, der havde ladet sin dødfødte søn begrave uden jordpåkastelse, idet han havde ment dermed at rette sig efter den skik, der var almindelig i København. Skrivelsen tager dog ikke spørgsmålet om, hvorvidt "fødselen" og dermed også begravelsen skal indføres i kirkebogen, op. Først langt inde i 1800-tallet kommer der orden på registreringen af dødfødte og meget tidligt døde spædbørn, men længe er der en uvilje mod at optage dem i kirkebogen.⁹ Det er den tilsyneladende herskende praksis med 'hensættelse i hemmelighed', der er baggrund for epitafiet i Vester Tostrup. Ved at gøre det offentligt, der sædvanligvis ellers er hemmeligt, viser pastor Holst sig som en moderne søn af oplysningen, der går imod obskuran-tisme og uklare standarder.

En faders argument

Faderen Johannes Holst tager i sit argument udgangspunkt i, at den ufødte ikke har kunnet synde aktivt som Adam. Spørgsmålet rejses, i hvilken forstand døden er syndens sold, og om barnet kan være undergivet arvesynden. Døden kan i dette tilfælde ikke være resultat af noget, barnet selv har forbrudt, men er det udtryk for arvesyndstanken, når det hedder, at 'døden hersker også over dem, der ikke har syndet'? Det er det givetvis, for pastor Holst indser, at hans datters død i sidste ende skyldes Adams videbegær – og den viden, han, Johannes Holst har fået, er, at hans datter af netop samme grund aldrig blev født til verden.

I det lutherske dåbsritual deles sol og vind lige, når der bedes, at "ved dette Saligheds Bad maatte drukne og undergaa alt det som hannem (hende, dennem), af Adam er medfødt, og hand (hun, de) selv giordt haver ..." Her antages dåbsbarnet såvel at være omfattet af arvesynden som at være blevet til en handlende synder. Det kunne pege i retning af, at ritualet i sin oprindelse slet ikke er et barkedåbsritual.

Spørgsmålet om betydningen af barnets synd overvejes, når det hedder, at datteren, der døde i moders liv, hilste sin forløser, før hendes forældre kunne hilse hende i livet. Hermed er det med Kirkeritualet underforstået, at den ufødte datter er omfattet af nåden. Desuden fastslås det med citatet, der nærmest klinger som et pietistisk salmevers, at den død-

9. Sst., s. 322 og 265.

fødte pige i sin uskyld sådan set er at ligne med en uplettet jomfru – og dermed en Kristi brud. Med Esajascitatet anskues datteren som tilhørende et retfærdigt folk, der er indehaver af tro.

Indskriften tematiserer således spørgsmålet om, hvordan nåden og saligheden skal forstås, når genfødselen – set med pietismens øjne – ikke er en mulighed. Argumentationen må gå bag om den tanke, at den personlige tro er en nødvendig forudsætning for frelsen. Derfor aktualiseres forsyns- og pagtstanken.

Nok så spændende er den meget demonstrative karakter af tavlen og dens indskrift. Er der tale om et virkeligt epitafium eller om en memoria-tavle? Overskriften er "Epitafivm". Et sådant forudsætter sædvanligvis, at der er en grav i umiddelbar nærhed. Det anføres ikke, at det skulle være tilfældet, hverken i korgulvet eller på kirkegården. Præster havde ved sædvane og tradition ret til begravelse i kirkens kor. Kan det dødfødte barn være nedsat her? Kan det være begravet med jordpåkastelse? Vi ved det ikke. Kirkebogen for Tostrup og Roum giver ingen oplysninger. Datteren har ikke kunnet indskrives blandt de fødte og døpte, og derfor heller ikke opregnes blandt de begravede. Dermed ville hun være forblevet aldeles anonym for verden og eftertiden, om ikke det havde været for den af faderen oprettede og forfattede indskriftstavle. Faderens trøst er, at den i denne verden navnløse datter har et navn hos Gud, og at han også selv er og vil være kendt af Gud som fader til det ufødte barn. Tavlen er sat for at udtrykke og dulme en sorg, for at give den døde pige et efterliv, den navnløse et minde – der støttes af visheden om det navn, hun ikke har her, men hos Gud. Den dødfødte gøres til en person, et individ, et Guds barn og Kristi brud.

Spædbørn og dødfødte i gravkunsten

Så langt som pastor Holsts indskrift i Tostrup havde man sjældent vovet at gå tidligere i gravkunsten. I det borgerlige epitafium, herunder præstefamiliernes, kan man i 1600-tallet møde hele forsamlingen: De unge døde stående, mærket med et kors, spædbørnene liggende svøbt i forgrunden som i sognepræst Søren Kiølsens og hustru Anne Pedersdatters epitafium fra 1646 i Ålsø Kirke (Randers Amt, Djurs Sønder Herred), hvor det hedder, at de "oc deris børn ligger her nu begraffuit". Her er der altså tale om, at de enkelte døde børn får deres grav og mindemarkering sammen med forældre og endnu levende søskende.¹⁰ At udhæve og lave

10. Se også det fine Lercheske epitafium i Odense Domkirke fra 1668 med den døde datter i egentlig ligdragt, Birgitte Kragh: *Til jord skal du blive ... Dødens og begravelsens kulturhistorie i Danmark 1780-1990*, Aabenraa 2003, s. 122.

gravsten for enkelte døde børn findes der dog eksempler på fra ældre luthersk tid og langt ind i 1700-tallet.¹¹ Skalamæssigt er de beskedne. I de fleste tilfælde er børnene navngivne og må således antages at være døbt. I Aarhus Vor Frue Kirke findes dog en gravsten fra 1630-40 over et unavngivet barn.¹² Her udgøres indskriften af børneevangeliet, Markus 10, som netop ifølge Kirkeordinansen var trøsteordet over for forældre til dødfødte: Jesu ord om at lade de små børn komme til ham. Fra Fåborg-egnen kendes et gravtræ fra 1626 over Mads Knudsen Bangs barn. Svøbelsesbarnet ønskes her en glædelig opstandelse. Det er hverken navngivet eller kønsbestemt, hvilket formodentlig vil sige dødfødt.¹³

I Tømmerby Kirke (Thisted Amt, Vester Han Herred) findes et epitafium fra 1774 over konsistorialassessor og provst Thomas Praem og dennes hustruer. Den første var Kirstine Marie Rørig, der ”gik til sin Evige Siele-Mand i Hendes femte Barsel-Seng, den 20. April 1761 – Og hviler her med sin første liden Daatter i Begravelset”. Provstens anden hustru var Christence Hauch; ”hun gik ligeledes til sin Siele-Brudgom i sin Første Barsel-seng den 21. Nov. Ao1771 med en dødfødt Daatter, som tillige med HENDE hvile her i Begravelset”. Barnet er her tydeligvis indbefattet i mødet med frelseren. I begge tilfælde ved vi, at det var pgebørn; at de er døde før eller under fødselen – og at de er blevet begravet sammen med deres mødre i kirken.¹⁴ Ligeledes mødes i Nordjylland, i Sebber Klosterkirke (Aalborg Amt, Slet herred), et forbløffende stenepitafium fra 1727 over Jørgen Jensen til Sebber Kloster og hustruen Else Hansdatter (fig. 2). Det befinder sig i det kor, som Jørgen Jensen prises for at have renoveret. Under de to stenkartoucher for ægteparret ses et ovalt felt af mørk sten. Nederst læses Salme 128,3: ”Din Hustru skal blive som et frugtsomelig Vintræ trint omkring det Huus, Dine børnen som Olliequiste omkring det bord. See saa bliver den Mand velsignede som frygter

11. Således over Margrete Niels Bangs datter ”HVES S[I]EL GVD HAFVE” fra 1583 i Bogen-se Kirke, *Danmarks Kirker*, Odense Amt, s. 2186-2187, Dybe Kirke over Niels Lauridsen fra 1673, *Danmarks Kirker*, Ringkøbing Amt, s. 1576. Desuden en anonym lille figursandsten på 44,5 X 27,5 cm i Vendsyssels Historiske Museum, Hjørring, inv. 07885, som blev indkøbt til museet i 1906; oprindelsessted ukendt. For adelens vedkommende se generelt Christian Axel Jensen: *Danske adelige Gravsten fra Sengotikkens og Renaissancens Tid*. København 1951-1953, specielt dog Oluf Rosenkrantz’ renaissancegravsten fra Morten Busserts værksted i Valløby Kirke; af de to med ægteparret begravede børn er en yngling og et nøgent spædbarn, der dog er vist i indbyrdes samtale, afbildet i A. Gunnersø: *Valløby Kirke*, København 1971, s. 23.

12. *Danmarks Kirker*, Aarhus Amt, s. 1236.

13. Findes udstillet i Kirkesamlingen på Nationalmuseet, inv. D 1694.

14. Karla Farsinsen: *Tømmerby Kirke*, 3. udg., Fjerritslev 2009, s. 21-22.

Fig. 3. Epitafiemaleri fra Ubbby Kirke over Edel Sophie Bille, 1714, efter *Danmarks Kirker*.

net i en tilstand mellem dette jordeliv og det tilkommende liv i himmelen. Fosteret, der er vist som fuldbårent barn, og moderen er døde med Kristus og forventer en opstandelse i lighed med hans (Rom 6).¹⁶

Ligstenen over Lindernes seks døde børn i Holstebro Kirke er blandt dem, der taler et uhyggeligt og tydeligt sprog om dødens høst blandt spæde børn i slutningen af 1600-tallet.¹⁷ Som andre epitafier og ligsten viser denne, at spædbørn kunne begraves eller hensættes i familiebegra-

16. *Danmarks Kirker*, Holbæk Amt, s. 1573-1575.

17. *Danmarks Kirker*, Ringkøbing Amt, s. 265, 270-271.

velser i kirkernes gravhvelvinger. I Tyskland har vi et eksempel på en gravsten for tre døde spædbørn, af hvilke den første, en pige, kun levede en time. Hun nåede at blive døbt, men fik intet navn. De senere fødte drengebørn levede henholdsvis kun seks og to timer, men nåede dog at få navne. Hermed forudsættes nok, at de har nået at blive døbt. Disse tre svøbelsesbørn fra familien Buwinghausen von Wallmerode ses på en fin gravsten fra 1649 i Zavelstein (Landkr. Calw).¹⁸

I England, der har en rig gammel kirkegårdskultur, findes en række markante spædbørnsgrave på kirkegårdene fra 1700-årene.¹⁹ I Danmark ved vi endnu i 1700-tallet kun lidt om, hvem der begravedes på kirkegårdene. Dog findes fra kirkegården i Løjt en elegant rokokoligsten med relieffer af tre døde pgebørn fra 1758.²⁰

Om et epitafium i kirken kan tages som sikkerhed for en begravelse inden for kirkens mure, er usikkert. I Vester Tosttrup tier epitafiet. Med en datering fra 1783 befinder det sig juridisk i en gråzone, hvor det endnu ikke med den fire år senere cancelliskrivelse fra 1788 er slået fast, at barnet har ret til en kristen begravelse med jordpåkastelse. Det er grundlæggende et anonymt pgebarn, da det ikke har modtaget navn ved den kristne dåb. Uden navn og dåb ligger det i fare for at unddrage sig den almene memorialkultur, hvilket dets fader således spektakulært har rådet bod på.

Kampen mod overtro og fordomme

En væsentlig, traditionel luthersk bastion faldt med forordningen af 7. maj 1783, der afskaffede exorcismen ved dåben; den forudsatte tanken om, at dødfødte og udøbte børn var i djævelens vold. Hermed havde en oplysningstanke om ikke overvundet men udfordret en gammel religiøs forestilling om djævelens herredømme. Måske øgede og radikaliserede exorcismens afskaffelse de rester af overtro og djævfrygt, der endnu måtte være tilbage blandt folk. I 1773 iværksattes en undersøgelse i Sjællands og Viborg Stifter om, hvordan det stod til med sabbattens overholdelse og de religiøse forhold i sognene i det hele taget. Det responsum, pastor Holst i Tosttrup og Roum afgav, var blandt de mest kortfattede, og det besvarer ikke i første række spørgsmålet om hviledagens helligholdelse. Det lyder: "Ingen overtro eller fordomme hersker i disse sogne, ligesom sabbaten

18. Helga Giersiepen & Clemens Bayer: *Inscripfen. Schriftdenkmler*, Niederhausen /Ts. 1995, s. 63.

19. Steen Ejler Rasmussen: *Rejse i England*, Kbenhavn 1951, s. 97-100.

20. Kragh, s. 186-187.

nogenledes helliggøres efter Gud og kongens vilje.”²¹ Ordet ”fordomme” er et nøgleord, der afslører Holst som berørt af oplysningens ideer, herunder idealet om at møde virkeligheden uden forudfattede meninger.

En følelses- eller fornuftskultur?

Det er umuligt at måle den grad af sorg og de følelser, forældre gennem tiden har haft og vist i forhold til døde børn. Måske kan frembruddet af en ny følelseskultur anes, når vi i Tostrup Kirke ser en hel stor epitafietavle for et end ikke født barn. I ældre luthersk tid var gravminder over døde spædbørn små, svarende til, at det drejede sig om små individer. I Tostrup Kirke er formatet meget stort. Teksten er tilsvarende stor og fyldig, om end den ikke er båret af Sturm-und-Drang-tidens fortvivlede udråb, men snarere af en tiltro til gyldigheden af det gode teologiske ræsonnement stillet over for virkelighedens grumme og skæbnens tilsyneladende meningsløse anslag. Imidlertid er det markant, at det alene er den 38-årige fader, der som tekstens forfatter træder performativt frem. Moderen, Elisabeth Hansdatter (omk. 1735-1805), der fødte to sønner og en datter, er helt fraværende.

Tiden der fulgte

Hvad der for kirkehistorikeren kan virke slående, er den modreaktion, der fulgte i vækkelsestiden 70 år senere. På Herningegnen opstod omkring 1840 det radikallutherske trossamfund, der kaldtes ”dømmerne”. Det havde med Johannes Gøtzsches ord en anstrengt teologi, der skyldtes overvejelser over de dødfødte og de udøbtes børn skæbne. Ganske vist havde disse i egne øjne sande lutheranere ikke støtte for deres synspunkter hos Luther selv, men de fastholdt, at ”Naar dødfødte Børn gik fortabt, maatte der jo være Grunde til, at Gud lod Børnene fødes dødfødte. Dem fandt man så hos Moderen, og det kom dertil, at man kaldte en saadan Moder for en Djævel”.²² Da hustruen til sektens leder, Peder Graversen, selv fik et dødfødt barn, drog manden konsekvensen af sin lære og sagde, at han havde set sit barn ligge og brænde i helvede. Børn, der døde uden dåben, gik fortabt, og følgelig ilede man med at få døbt børnene så snart som muligt. Ved vanskelige fødsler hændte det, at man døbt børnene, inden fødslen var ovre, når blot hovedet var frit.

21. Jens Holmgaard: *Bonden, kirken og skolen. Præsteindberetninger 1773-74 fra Viborg stift om helligdagens forsømmelse og skoleforholdene på landet*, Odense 1986, s. 109.

22. Johs. Gøtzsche: *Træk af en jysk Vækkelses Historie i det nittende Aarhundrede*, København 1925, s. 87; den nyeste fremstilling er Flemming Kofod-Svendsen: *Lutheranerne på heden. Om Kristelig luthersk Trossamfunds historie*, København 2012.

Denne religiøse bevægelse kunne af flere grunde ikke rummes i Folkekirken, og Kultusministeriet resolverede som følge af en strid om ægtevielser i 1863, at dens medlemmer måtte betragtes som udtrådte af Den danske Folkekirke, hvis præster ikke længer ville kunne pålægges at betjene dem. Vielser måtte for kredsens medlemmer herefter henvises til den borgerlige øvrighed.

Ganske vist var samfundet af ”de højhellige” eller ”dømmerne” ikke mainstream, men dets opkomst og eksistens viser, hvor svært det var for en oplyst kristendom at vinde fuldt fodfæste i det endnu nogle steder mørke Jylland.²³

23. Henry Larsen: *Krist og Satan. Nogle Blade af gammel kristelig Digtning særlig hos Angelsakserne (Cædmon)*, København 1903, s. 5-13.